

РОЛЬ АСОЦІАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ МІГРАНТІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО ІНШОМОВНОГО ПРОСТОРУ

Тарасюк І.В.

Тарасюк І.В. Роль асоціативного мислення дітей мігрантів у процесі їх адаптації до іншомовного простору

У статті проаналізовані результати проведення вільного асоціативного тесту серед дітей етнічного населення та дітей мігрантів, з урахуванням їх статі та соціального оточення. Здійснений порівняльний аналіз асоціативних реакцій на слова-стимули, співвідношення логічних та граматичних зв'язків між ними, наведено приклади центральних та периферійних логічних зв'язків, а також синтагматичних та парадигматичних з огляду на граматичні категорії слів реакцій та стимулів.

Ключові слова: інішомовний простір, асоціативне мислення, асоціативний тест, слово-стимул, слово-реакція.

Тарасюк І.В. Роль ассоциативного мышления детей мигрантов в процессе их адаптации к иноязычной среде.

В статье проанализированы результаты проведения свободного ассоциативного теста у детей этнического населения и детей мигрантов с учетом их пола и социального окружения. Проведен сравнительный анализ ассоциативных реакций на слова стимулы, соотношения логических и грамматических связей между ними, приведены примеры центральных и периферических логических связей, а также синтагматических и парадигматических касаемо грамматических категорий слов реакций и стимулов.

Ключевые слова: иноязычное пространство, ассоциативное мышление, ассоциативный тест, слово-стимул, слово-реакция.

Tarasjuk I.V. The role of associative thinking of migrant's children during their adaptation to alien language space.

In the article, the results of the associative test conducted among children of ethnic population and migrant's children are analyzed, with consideration for their gender belonging and social environment. The comparative analysis of associative reactions to stimuli words was fulfilled, as well as of interrelations between their logical and grammatical connections. Besides, the examples are provided of central and peripheral logical connections, as well as of syntagmatic and paradigmatic ones regarding grammatical category of reaction words and stimuli words.

Key words: alien language space, associative thinking, associative test, stimulus word, reaction word.

Постановка наукової проблеми та її значення. Асоціація (від лат. associatio – з'єднання) – закономірний зв'язок, котрий виникає в

процесі мислення між елементами психіки, в результаті якого поява одного елемента в певних умовах викликає образ іншого, пов'язаного з ним. Інакше кажучи – це зв'язок між окремими явищами, фактами чи предметами, котрі відображені у свідомості та закріплені у пам'яті особистості. І.М. Павлов зазначав, що “асоціації мають дуже важливе значення для процесу пам'яті та мислення, як їх первинна основа” [4].

Формування асоціацій – це складний психофізіологічний процес, адже передбачає зв'язок між окремими нервово-психічними актами, думками, уявленнями, почуттями особистості. Будь-яке слово, сказане, прочитане або почуте, приводить в дію величезний механізм асоціативних зв'язків, який формує певний образ. Утворюючи асоціації, людина виявляє своє бачення дійсності крізь призму індивідуальної асоціативної картини світу, що формується в період її становлення в певному соціальному, культурному, ментальному та лінгвістичному просторі, що закарбовується у її підсвідомості. Саме тому міграція, що передбачає не лише зміну постійного місця проживання, але і зміну мовного простору особистості, спричиняє внутрішню перебудову її асоціативного сприймання об'єктів оточуючої дійсності. Внаслідок таких колосальних змін мігранти часто переживають психологічний та емоційний дискомфорт, незалежно від їх соціального статусу та віку, адже недостатнє розуміння мови або ж окремих слів може спровокувати викривлення їх сприймання та відтворення логічно та граматично некоректних асоціацій.

Базуючись на закономірності, що чим краще реципієнт розуміє зміст слова, тим більш логічними та вдалими будуть реакції на нього, в рамках нашого дослідження ми ставимо перед собою **завдання** виявити та порівняти асоціативні реакції на слова-стимули дітей етнічного населення та дітей мігрантів, охарактеризувати тип та особливості їх асоціативного мислення, а також простежити взаємозв'язок цих відповідей із рівнем їх соціалізації та адаптації до мовного простору, в якому вони перебувають.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У нашому дослідженні взяло участь 237 дітей (123 хлопці та 114 дівчат) віком від 9 до 12 років (4 – 6 класи). Опитування здійснювалося за згоди вчителів та батьків на базі чотирьох німецьких шкіл: Städt. Gem. Grundschule Elkenbreder Weg (Bad Salzufflen), Grundschule Ahornstraße (Bad Salzufflen), Gymnasium am Markt (Bünde), Gesamtschule Friedenstal (Herford). Перші дві школи за системою освіти Німеччини, зокрема у федеральній землі Північний Рейн-Вестфалія, є початковими школами (Grundschule), в яких навчаються усі діти разом за однаковою навчальною програмою 4 роки.

Пізніше школярі продовжують навчання у середніх школах різних типів, серед яких гімназії (Gymnasium) та загальноосвітні школи (Gesamtschule). Вибір школи зумовлений успішністю у навчанні, рівнем знання німецької мови та загальним рівнем розвитку. Саме ці обставини спонукали нас обрати якомога ширший спектр шкіл для повноти та більшої об'єктивності даних нашого емпіричного дослідження.

Отже, з 237 опитаних нами дітей 134 дитини мають обох батьків німців, 103 учні є дітьми мігрантів.

Беручи до уваги дві початкові та одну загальноосвітню школу, маємо таку картину: із загальної кількості учнів 109, діти німецьких сімей складають 50 осіб (27 хлопців та 23 дівчини). Кількість дітей мігрантів сягає 59 осіб (38 хлопців та 21 дівчина).

Ситуація в гімназії виглядає наступним чином: із загальної кількості учнів 128, діти німецьких сімей складають 84 особи (50 дівчат та 34 хлопці). Кількість дітей мігрантів сягає 44 осіб (24 хлопці та 20 дівчат).

Як ми бачимо, у загальноосвітній та початкових школах кількість дітей етнічного німецького походження становить 45%, в той час як дітей мігрантів – 55%, що свідчить про досить високий рівень інтернаціональної насиченості у класах. Проте, у гімназії ситуація дещо інша: кількість дітей етнічного німецького походження складає 65%, а дітей мігрантів – 35%.

На наше переконання, однією з головних причин, чому все-таки домінуючу більшість гімназистів складають етнічні німці, полягає у труднощах дітей мігрантів адаптуватися до німецького соціокультурного та лінгвістичного простору, адже недостатнє володіння цільовою мовою є першопричиною труднощів не лише у навчальному процесі, але і комфортному перебуванні у соціумі зокрема.

На нашу думку, одним із вдалих методів дослідження внутрішнього лексикону особистості та володіння нею мовним матеріалом є вільний асоціативний тест, під яким О.І. Горошко розуміє “прийом, направлений на виявлення асоціацій, які склалися у індивіда в його попередньому досвіді” [1]. Ми переконані, що у комбінації з іншими методиками проведення вільного асоціативного тесту серед дітей мігрантів та дітей представників корінного населення, дає можливість ефективно здійснити аналіз відповідей та порівняти їх, встановивши рівень логічності реакцій на слова стимули (логічні та периферійні) та їх граматичну категорію (синтагматичні та парадигматичні типи реакцій), в результаті чого можна дійти висновку

про рівень оволодіння учнями системою мовних зв'язків та взаємозв'язків, а також адекватність їх використання.

В рамках вільного асоціативного тесту учням було запропоновано 30 слів стимулів, що належать до різних частин мови, а саме: *армія, музика, хвороба, рука, рівний, свистіти, солодкий, вікно, спати, погода, дерево, танець, лікар, нога, м'який, співати, гіркий, двері, гуляти, вітер, квітка, свято, ліки, черевик, блискучий, кричати, солоний, стіна, ходити, сонце*. Завдання полягало у написанні дітьми поруч із запропонованими словами ті слова, котрі найперше спадають на думку при їх читанні. Усі пари стимулів та реакцій аналізувалися нами за такими показниками: логічність зв'язків (центральні та периферійні), а також граматичні зв'язки (синтагматичні та парадигматичні).

Пропонуємо спершу проілюструвати у вигляді таблиці 1 результати тесту та поглянути на відповіді дітей етнічних німців (гімназія, загальноосвітня та початкові школи) та дітей мігрантів (гімназія, загальноосвітня та початкові школи), охарактеризувати одержані дані та навести конкретні приклади з заповнених дітьми анкет.

Таблиця 1

Реципієнти	Логічні зв'язки, %		Грамматичні зв'язки, %	
	центральні	периферійні	синтагматичні	парадигматичні
діти етнічних німців (134 учні)	75,1	24,9	51,3	48,7
діти мігрантів (103 учні)	63,4	36,6	54,1	45,9

Отож, порівнюючи відсотковий вміст таблиці 1, звертаємо увагу на те, що діти етнічних німців показують значно кращі показники за логічною (центральною) сполучуваністю слів (75,1%), ніж діти мігранти (63,4%). Відповідно меншою є частка периферійних логічних зв'язків у дітей етнічних німців (24,9%). Показник периферійних сполучень у дітей мігрантів (36,6%) засвідчує їх дещо ускладнене сприймання та розуміння мови, стрибкоподібність мисленневих процесів. У дітей мігрантів часто зустрічалися відповіді реакції, в яких важко відстежити логіку зв'язку, наприклад: *черевик – закривати; співати – вразливий; ліки – шпалери; двері – мавпа; квітка – тихо; свято – повітря та ін*. Часто фіксувалося, що і діти етнічних німців

утворювали певні сполучення, котрі позбавлені логіки, проте, таким чином вони утворювали складні іменники, надаючи словам реакціям та словам стимулам спільного змісту, наприклад: *рука (Hand) – черевик (Schuh) = Handschuh – рукавиця; рука (Hand) – крем (Creme) = Handcreme – крем для рук; рівний (glatt) – лід (Eis) = Glatteis – ожеледь; дерево (Baum) – шерсть (Wolle) = Baumwolle – бавовна; ліки (Arznei) – засіб (Mittel) = Arzneimittel – лікарський засіб.*

Іноколи на одне слово діти мігранти реагували окличними або питальними реченнями, наприклад: *ходити – болять ноги!; армія – мене не стосується! Їхня справа!; стіна – неможливо пройти!; солодкий – гарне слово!; хвороба – як це сталося?; лікар – він добре вчився в школі!; солоний – хіба це смачно?!* Слова-реакції часто передавалися окремими звуками, наприклад: *співати – ла-ла-ла, вітер – вууууххххх.* Нерідко діти мігрантів відповідали на слова-стимули антонімами, що позбавляло їх відповідей логічності, але, принаймні, демонструвало лексичний запас: *кричати – шепотіти; солодкий – солоний; блискучий – матовий; м'який – твердий; гіркий – солодкий та ін.*

Збільшенню відсотку периферійних реакцій у дітей мігрантів сприяло також їх неточне стилістичне сприйняття мови, або ж калькування зі своєї рідної мови тих понять, які не існують в німецькій, наприклад: *ліки (Arznei) – пити (trinken) – не вживається по відношенню до ліків, вірно сказати *einnehmen*; нога (Bein) – палець (Finger) – позначає палець на руці, вірно сказати *Zehe* (палець на носі).* Для порівняння слід сказати, що дітьми етнічних німців не було допущено жодної подібної помилки. На нашу думку, схожі курйози частіше трапляються у білінгвів, у котрих при вивченні другої мови накладається відбиток вже наявного мовного досвіду.

Нерідко поруч зі словами стимулами діти мігрантів просто перекладали їх на англійську мову: *дерево – tree; м'який – soft; солодкий – sweet; сонце – sun та ін.,* або ж писали слова реакції англійською, подекуди російською чи іншими мовами: *танець – just dance або let's dance; взуття – high heels; лікар – ужас!; свято – 8 марта та ін.*

Можемо прослідкувати, що відсотковий розрив між центральними та периферійними зв'язками у дітей мігрантів складає 26,8%, а у дітей німців – 50,2%, що свідчить про їх більш чітке розмежування центру та периферії значення слова. Слушно також зауважити, що навіть у периферійній логіці ці діти демонстрували зрілий, обміркований лексичний запас, приміром: *дерево – озон; ліки – аптечка першої медичної допомоги; кричати – футбольний стадіон;*

сонце – галактика; погода – сонячне проміння; блискучий – коштовний / кристал; танець – урочиста подія; дерево – викорчувувати; ходити – гупати та ін.

Стосовно граматичного критерію, варіанти відповідей розділилися таким чином: у всіх дітей переважають синтагматичні зв'язки над парадигматичними, проте у різному співвідношенні: 54,1% у дітей мігрантів та 51,3% у дітей етнічних німців. Стосовно парадигматичних показників, ситуація склалася наступним чином: 48,7% у дітей німців перевищує 45,9% дітей мігрантів. Як і у попередньому випадку, цікавим виявився аналіз розбіжностей у відсотках між синтагматичними та парадигматичними критеріями: у дітей німців він складає 2,6%, а у дітей мігрантів – 8,2%. Оскільки під синтагматичними варіантами зв'язків між словом стимулом та словом реакцією ми розуміємо зв'язок між різними граматичними категоріями, наприклад іменниками та прикметниками, дієсловами та прислівниками (напр. *гіркий – лимон; стіна – біла та ін.*), а під парадигматичними реакціями зв'язки в межах однієї граматичної категорії (напр. *сонце – світило; м'який – ніжний та ін.*), то збільшення синтагматичних реакцій свідчить про недостатність аналітичного мислення, його комплексність, невміння реципієнтами виокремлювати об'єкти, а лише доповнювати їх певними ознаками (напр. *молоко – біле; хлопчик – біжить*).

Зважаючи на статистику, ми бачимо, що саме у дітей мігрантів переважають синтагматичні зв'язки, а у дітей німців – парадигматичні, що свідчить про більшу сталість та впорядкованість їх мислення.

Щодо утворення синтагматичних зв'язків, значних розбіжностей між дітьми етнічних німців та дітьми мігрантів не було виявлено. Спостерігалось багато подібного, приміром: *свистіти – голосно / тихо; дерево – високе / низьке; м'який – подушка / пір'я / ковдра; вітер – холодний / приємний; спати – ліжко / солодко; солоний – сіль; солодкий – солодоці; квітка – красива; вікно – відчиняти / зачиняти; кричати – страх.* Втім, у парадигматичних зв'язках відмінності були. Діти етнічних німців давали більш влучні реакції на слова стимули в одній граматичній категорії: *солодкий – смачний; кислий – огидний; стіна – постер; музика – мелодія; лікар – страх; черевик – підощва; вітер – буревій; хвороба – смерть; армія – війна; дерево – рослина; спати – хроніти та ін.*

Діти мігрантів часто римували пари слів, що, звісно, позбавляло логіки таких зв'язків, проте забезпечувало їх парадигматичність, наприклад: *Schuh (черевик) – Kuh (корова); Fest (свято) – Nest (гніздо);*

Bein (нога) – *Wein* (вино); *Wind* (вітер) – *Kind* (дитина); *gehen* (ходити) – *sehen* (бачити); *Wand* (стіна) – *Rand* (край); *Baum* (дерево) – *Traum* (мрія); *Hand* (рука) – *Band* (стрічка); *singen* (співати) – *springen* (стрибати).

Нерідко рими придумувалися навмисне з неіснуючих слів: *Arzt* (лікар) – *Marzt*; *bitter* (гіркий) – *mitter*; *salzig* (солоний) – *kalzig* або ж повторювалися слова стимули: *Militär* (армія) – *Militär* (армія); *weich* (м'який) – *weich* (м'який); *Sonne* (сонце) – *Sonne* (сонце); *schlafen* (спати) – *schlafen* (спати).

Вважаємо за доцільне зауважити, що окрім вищезгаданих моментів існує багато таких, що вплинули на загальне враження від перевірки та аналізу проведеного нами асоціативного тесту. Зокрема, у дітей мігрантів траплялися труднощі з багатозначністю слів та їх розпізнаванням. Оскільки іменники у німецькій мові пишуться з великої літери, а всі інші частини мови з малої, *Fest* (свято) помилково розуміли як *fest* (міцний), даючи, відповідно, некоректні логічні реакції. Те ж саме відбувалося і через незнання усіх правил правопису та читання, наприклад *krichati* (*schreien*) діти розуміли як *schreiben* (писати), *bitter* (гіркий) як *bitte* (будь ласка) тощо. Загальний високий рівень орфографічних помилок свідчить про прогалини у письмі: *Tablette* – *Tabelle*, *Finger* – *Finga*, *sehen* – *sehn*, *lecker* – *lekea*, *schmecken* – *schmekn*, *Alarm* – *Araum*, *Instrument* – *Instrament*, *spazieren* – *spatziren*, *warm* – *wam*, *fröhlich* – *frolig*, *kalt* – *kald* та багато інших прикладів.

Оскільки основна мета нашого дослідження є аналіз асоціативних реакцій дітей мігрантів, пропонуємо у наступній таблиці подивитися, чи вплинув на їх відповіді факт приналежності до різної статі.

Таблиця 2

Реципієнти (діти мігрантів)	Логічні зв'язки, %		Грамаітичні зв'язки, %	
	центральні	периферійні	синтагмаітичні	парадигмаітичні
хлопці (62 учні)	61,5	38,5	53,3	46,7
дівчата (41 учень)	66,4	36,6	55,4	44,6

Як помітно з таблиці 2, відсоткові показники логічних центральних зв'язків є вищими у дівчат (66,4%), хлопці мають дещо

нижчий показник (61,5%). Відповідно у них вищий рівень периферійних зв'язків (38,5%), ніж у дівчат (33,6%). Відносно грамаітичних зв'язків маємо наступні результати: за синтагмаітичними показниками лідирують дівчата (55,4%), а за парадигмаітичними – хлопці (46,7%). Таким чином припускаємо, що дівчата володіють більш тонким відчуттям мови, вибудовуючи чіткіші категоріальні взаємозв'язки між поняттями.

Таблиця 3

Реципієнти (діти мігрантів)	Логічні зв'язки, %		Грамаітичні зв'язки, %	
	центральні	периферійні	Синтагмаітичні	Парадигмаітичні
учні гімназії (44 учні)	69,7	30,3	52,9	47,1
учні загальноосвітньої та початкових шкіл (59 учнів)	58,8	41,2	55,1	44,9

Беручи до уваги логіку сполучуваності слів-стимулів та слів-реакцій дітей, котрі навчаються в гімназії та звичайних школах (таблиця 3), стає помітним, що діти мігрантів, котрі навчаються в гімназії, показали досить високі показники саме з центральної їх сполучуваності (69,7%), у той час як діти з початкових шкіл та загальноосвітньої школи продемонстрували 58,8%. З огляду на грамаітичне сполучення слів-стимулів та слів-реакцій бачимо наступне: діти з початкових шкіл та загальноосвітньої школи були активніші у синтагмаітичних поєднаннях слів (55,1%), ніж діти етнічних німців (52,9%), в той час як показники гімназистів демонструють перевагу їх парадигмаітичної сполучуваності слів (47,1%). Такі показники дають підставу зробити припущення, що у дітей мігрантів, котрі навчаються у гімназії, та, відповідно, активно спілкуються й переймають мовні навички дітей носіїв мови, швидше відбувається процес засвоєння та удосконалення німецької мови, її грамаітичних, стилістичних особливостей, а також правопису.

Висновки. Отже, за результатами нашого дослідження, відмінності у асоціативних реакціях на слова стимули у дітей етнічного населення та дітей мігрантів були виявлені та підкріплені прикладами, що засвідчує певні відмінності у їх асоціативному мисленні. Також асоціативний тест дав змогу нам встановити окремі статеві особливості та вплив соціального оточення школярів у логічному та граматичному сполученні слів.

Однак, на наше переконання, лише гармонійна та збалансована добірка методик здатна виявити усі адаптаційні складові особистості дитини мігранта. Тому в ході подальшої роботи ми доповнимо наше дослідження низкою інших психодіагностичних методик, аби в кінцевому результаті продемонструвати загальну картину усіх психологічних особливостей адаптації дітей мігрантів до нового соціокультурного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / Е. И. Горошко. – Харьков; М. : Изд. группа “РА - Каравелла”, 2001. – 320 с.
2. Залевская А. А. Слово в лексиконе человека. Психолінгвістическое исследование / А. А. Залевская . – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та., 1990. – 206 с.
3. Засекіна Л. В. Психолінгвістична діагностика : навч. посіб. / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 188 с.
4. Павлов И. П. Избранные произведения / И. П. Павлов ; под общ. ред. Х. С. Коштыянца. – Л. : Госполитиздат, 1951. – 581 с.
5. Серкин В. П. Методы психосемантики : учеб. пособ. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 207 с.